

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-115>

УДК 336:330

Карлін М.І., Борисюк О.В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ФІНАНСОВО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. В статті розглянуті основні фінансово-екологічні проблеми у діяльності підприємств та запропоновані шляхи їх вирішення в Україні з урахуванням в цьому питанні досвіду провідних країн світу. Наголошено на необхідності залучення в Україну коштів міжнародних екологічних організацій, які зможуть прискорити екологічну модернізацію підприємств багатьох галузей української економіки, у яких на це поки не вистачає власних фінансових ресурсів. Разом із тим, наголошено, що в науковій літературі нашої країни недостатньо аналізуються фінансово-екологічні проблеми у діяльності українських підприємств. Це з часом може призвести до закриття багатьох з них, оскільки їх діяльність не відповідає екологічним вимогам, сформульованим у міжнародних екологічних угодах та в нормативних документах ЄС. Відповідно, завданнями науковців є класифікація основних фінансово-екологічних проблем діяльності бізнесу як в цілому, так і в окремих галузях; обґрунтування можливих шляхів забезпечення втрат бізнесу від екологічних фінансових обмежень в сучасних умовах та на перспективу. Для вирішення вказаних проблем українському бізнесу треба активніше залучати кошти не тільки державного бюджету України, а й міжнародних екологічних фондів та фондів ЄС.

Ключові слова: фінансово-екологічні проблеми, підприємство, міжнародні екологічні організації, ЄС, США, КНР, Україна.

Karlin Nikolai, Borisjuk Olena

East European National University named after Lesya Ukrainka

FINANCIAL AND ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN THE ACTIVITIES OF ENTERPRISES AND THEIR WAYS OF THE SOLUTION

Summary. Every year, global environmental problems are aggravated, first of all such as the warming of the climate. Therefore, the economic development of enterprises in the twenty-first century will increasingly depend on the consideration of the financial and environmental problems that arise as a result of the environmental constraints imposed by international organizations and individual countries on non-environmentally friendly enterprises. Accordingly, these enterprises, under the pressure of international and national environmental organizations and the public, will be forced to bear significant financial losses in the long term if they continue to pursue such activities. The sooner this tendency will take into account Ukrainian business, the more likely it will be for a bank to fail. Therefore, it is important to highlight the main financial and environmental problems in the activities of Ukrainian enterprises and develop a mechanism for their solution, based on the experience of the leading countries of the world. The article deals with the main financial and environmental problems in the activity of enterprises and proposes concrete ways of their solution in Ukraine taking into account the experience of the leading countries of the world in this regard. The necessity of attracting funds from international environmental organizations in Ukraine, which will be able to accelerate the ecological modernization of enterprises of many sectors of the Ukrainian economy, which still lacks their own financial resources, is stressed. The scientific literature of our country does not sufficiently analyze the financial and environmental problems in the activities of Ukrainian enterprises. This may eventually lead to the closure of many of them, as their activities do not meet the environmental requirements formulated in international environmental agreements and in EU regulations. Accordingly, the tasks of scientists are the classification of the main financial and environmental problems of the business as a whole, as well as in certain industries; substantiation of possible ways of securing business losses from environmental financial constraints in modern conditions and in the future. In order to solve these problems, Ukrainian business should be more actively involved not only with the state budget of Ukraine, but also with international environmental funds and EU funds.

Keywords: financial and environmental problems, enterprise, international ecological organizations, EU, USA, PRC, Ukraine.

Постановка проблеми. Кожного року все більше загострюються світові екологічні проблеми, насамперед така, як потепління клімату. Тому економічний розвиток підприємств в XXI столітті буде все більше залежати від врахування фінансово-екологічних проблем, які виникають внаслідок екологічних обмежень, що накладаються міжнародними організаціями та окремими країнами на підприємства, які є не дружніми до навколишнього середовища. Відповідно, вказані підприємства під тиском міжнародних та національних екологічних організацій та громадськості будуть змушені нести значні фінансові втрати на перспективу, якщо вони будуть продовжувати подібну діяльність. Чим скоріше вказану тенденцію буде враховувати український бізнес, тим більше буде у нього шансів не збанкрутувати. Тому важливо виділити основні фінансово-екологічні проблеми у діяльності вітчизняних підприємств та розробити механізм їх вирішення, виходячи з досвіду провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний вклад в дослідження впливу екологічних обмежень на фінансову діяльність бізнесу в сучасних умовах внесли такі зарубіжні та українські вчені, як: В. Архіпова, К. Бересман, В. Бо-

рейко, І. Бистряков, Е. Вайцзеккер, І. Вахович, Р. Гевко, З. Герасимчук, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, М. Долішній, Е. Зоконова, Н. Зімовчук, В. Кравців, Н. Крафтс, П. Кругман, Н. Лінденберг, М. Маззукато, Н. Павліха, Г. Паулі, К. Перес, Д. Ріфкін, П. Саблук, Д. Стігліц, І. Сторонянська, Дж. Сьєберт, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, К. Фельбер, Дж. Фуллертан, М. Хвесик, Є. Хлобистов, Л. Черчик та інші. Разом з тим, в їх роботах не розроблено системи фінансово-екологічних проблем та стимулів для тих підприємницьких структур, які в своїй діяльності стараються максимально дотримуватися екологічних умов господарювання, закріплених в міжнародних екологічних документах.

Мета статті. Метою дослідження є з'ясування основних фінансово-екологічних проблем у діяльності підприємств у світі й в Україні та обґрунтування можливих шляхів їх вирішення. Відповідно, завданнями статті є групування екологічних загроз за різним впливом на діяльність окремих підприємств; пошук фінансових ресурсів для зменшення негативного впливу економіко-екологічних загроз на фінансовий стан підприємств; пристосування діяльності українських підприємств до вимог міжнародних екологічних структур з метою отримання від них необхідних фінансових ресурсів для вирішення своїх фінансово-екологічних проблем.

Виклад основного матеріалу. Ряд вчених з різних країн світу починають все активніше аналізувати «зелені» світові проблеми, які в тій чи іншій мірі вже впливають і будуть впливати все більше в майбутньому на фінансовий стан окремих підприємств. Зокрема, В. Архіпова серед основних блоків глобальних загроз, які можуть вплинути й на діяльність окремих підприємств, виділяє й «зелені» виклики [1, с. 318]. До них відносяться: захист та збереження екосистем; створення нової корисної якості у формі нешкідливих для природи товарів, послуг та програм підтримання навколишнього середовища; підвищення ефективності використання відновних та невідновних джерел енергії; зниження негативних наслідків діяльності людини на навколишнє середовище; контроль та управління вуглецевими викидами; переробка та утилізація відходів; адаптація до змін клімату та ряд інших. На подібні екологічні виклики звертається увага у все більшій кількості публікацій як за кордоном, так й в Україні. А в останній доповіді членів Римського клубу (грудень 2017 р.) прямо вказується на те, що поставлені на перспективу екологічні цілі буде важко досягнути, якщо не змінити фінансову політику як окремих держав, так і великих підприємств в царині захисту довкілля. В цілому, аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури дозволяє стверджувати, що до основних фінансово-екологічних проблем у діяльності підприємств в сучасних умовах та на майбутнє слід віднести наступні: зростання ставок так званого вуглецевого податку та запровадження його у тих країнах, де його поки немає; введення обов'язкового для всіх країн ЄС екологічного збору за шкідливі викиди в навколишнє середовище; суттєве підвищення податку на захоронення відходів; кредитний ризик; «кліматичні вимоги громадськості»; інформаційний

ризик; «токсичний податок»; поступове скорочення ставки «зеленого» тарифу; фінансово-кліматичний ризик для малого та середнього бізнесу щодо входження в сферу виробництва відновних джерел енергії.

Основними міжнародними документами щодо регулювання використання кліматичних фінансів є Кіотський протокол, дія якого закінчується 2020 р., та Паризька кліматична угода, яка прийде на зміну вказаному протоколу. Вона зобов'язує всі країни докласти зусиль до стримування зростання глобальної середньої температури значно нижче 2°C понад доіндустріальні рівні. Виходячи з аналізу досвіду використання фінансово-кліматичних обмежень у діяльності підприємств у розвинутих країнах можна стверджувати, що однією з таких проблем у діяльності останніх (насамперед видобувних, енергетичних, металургійних, хімічних, будівельних, лісогосподарських, з виробництва тепла, з переробки сміття тощо) може стати зростання ставки так званого вуглецевого податку та запровадження його в тих країнах, де поки він не введений. Визначення рівня вуглецевого податку виходить з нормативів заданої державою ціни на вуглець, з врахуванням якої суб'єкти ринку розраховують можливі обсяги викидів, які не лімітуються. Вуглецеві податки вже використовуються багатьма державами Європи, а також Мексикою та Японією. У більшості випадків поки ця ціна складає менше 10 дол. США за тону [2, с. 9], що значно вище, ніж пропонується до введення його ставка в Україні в розмірі 1 євро. У той же час, можна передбачити, що у найближчі роки ставка вуглецевого податку в усіх країнах буде суттєво підвищуватися, оскільки передбачені у міжнародних кліматичних угодах орієнтири щодо стримування зростання температури на планеті не виконуються. Тому багато провідних компаній світу вже починають враховувати вказану проблему у своїй діяльності. Так, згідно звіту, оприлюдненому CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business напередодні засідання групи G20 в кінці травня 2017 р. в Італії, майже 100 компаній з Fortune Global 500 при фінансовому плануванні на перспективу вже використовують такий фінансовий кліматичний інструмент, як «внутрішня ціна на вуглець», що дає можливість передбачувати екологічні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Вже сьогодні, за підрахунками Climate Disclosure Project та We Mean Business, середня внутрішня ціна на викиди парникових газів в межах корпорацій енергетичного сектору коливається біля позначки 35 дол. США за тону вуглекислого газу в еквіваленті на 2020 р. та 30-100 дол. США на 2050 р. [3].

Значною фінансово-екологічною проблемою у діяльності підприємств з виробництва енергії та тепла в останні роки у розвинутих країнах стає поступова відмова фінансових інституцій інвестувати у видобуток вугілля та виробництво електроенергії з нього, а також з інших викопних енергоносіїв, що розглядаються як «брудні інвестиції». Вони переорієнтовують свої кошти у підприємства, які пов'язані з виробництвом відновлюваної енергії. Крім того, для підприємств, які видобувають викопні енергетичні ресурси та переробляють їх, буде все важче отримати й банків-

ські кредити. На це суттєво впливає й тиск громадськості на власників подібних підприємств, що змушує їх витрачати все більші кошти на інформування громадськості щодо впливу цих підприємств на екологію, а в окремих випадках поступово згортати подібну діяльність.

Складною проблемою розвитку підприємств відновної енергії в Україні є проблема фінансового доступу в цю сферу малого та середнього бізнесу, оскільки вона досить монополізована великими виробниками. Проблема полягає в тому, що для малих та середніх підприємств важко отримати кредити взагалі та пільгові кредити зокрема. Крім того, участь у міжнародних проектах з відновної енергетики для малого та середнього бізнесу передбачає співфінансування, на що у нього не вистачає коштів. Але найбільшою проблемою в Україні є важкість підключення малих та середніх підприємств, що продукують відновну енергію, до централізованих мереж, які знаходяться в руках монопольних структур.

Проблемою для підприємств, що продукують відновну енергію, є й те, що в останні роки у багатьох країнах світу ставка «зеленого» тарифу на відновну енергію поступово зменшується, а в деяких із них вона у найближчі роки зрівняється з ціною 1 кВт/год. енергії, виробленого традиційним способом. Тому можна говорити про фінансово-кліматичну проблему зменшення «зеленого» тарифу для підприємств відновної енергетики, зокрема і в Україні. Крім того, за даними Держенергоефективності гранична потужність об'єктів відновлюваної енергетики, які можуть працювати в об'єднаній енергосистемі України, становить 5,2 ГВт, а на сьогодні видано вже 4,4 ГВт технічних умов на приєднання об'єктів відновлюваної енергетики. Це говорить про обмеженість використання «зеленого» тарифу в Україні на перспективу. Після проходження певного порогу потужності велика кількість промислових СЕС, підключених за «зеленим» тарифом, може стати проблемою для ринку електроенергії в Україні та спричинити відчутне зростання цін для споживачів. Тому, на наш погляд, «зелений» тариф на майбутнє доцільно зберегти тільки для малих і середніх виробників відновної енергії.

Фінансово-кліматичною проблемою у діяльності багатьох транспортних підприємств у найближчі роки може стати введення для них «токсичного податку», тобто підвищеного оподаткування застарілих транспортних засобів, а також тих, які працюють на дизельному паливі. В цьому плані показовим є досвід Лондона, де міська влада з жовтня 2017 р. ввела податок на найбільш токсичний транспорт [4]. Даний захід стосується старих автомобілів, що використовуються для руху центральними вулицями Лондона у будні дні. Подібні заходи недавно почали запроваджувати й деякі великі німецькі міста. Відповідно, автомобільний концерн «Фольксваген» змушений дуже швидкими темпами пристосовувати свої дизельні автомобілі до нових екологічних вимог, а більше 350 тисяч з них відізвати з продажу та використання. Крім того, німецький авто концерн Porsche (входить в Volkswagen Group) тимчасово припинив продаж нових авто на території ЄС через їх невідповідність новим екологічним вимогам, які вступили в силу у ве-

ресні 2018 р. Все це може негативно позначитися на діяльності підприємств сфери послуг у великих містах, які будуть змушені нести додаткові витрати. Можливим варіантом виходу з вказаної ситуації для цих підприємств був би перехід до широкого використання ними електромобілів, що характерно, зокрема, для Норвегії.

Дуже складною фінансово-екологічною проблемою у більшості країн світу є так звана «смітєва» проблема. Тому для заохочення бізнесу до створення в Україні підприємств з сортування, переробки, утилізації та спалювання сміття та переробки відходів доцільно передбачити відповідні пільги для українських та іноземних інвесторів. Проблема полягає в тому, що будівництво смітєпереробних заводів вимагає значних інвестицій, яких в українських містах немає. Так, подібний завод, який планується побудувати у найближчі роки у Львові за допомогою кредиту ЄБРР, буде коштувати біля 25 млн євро. Крім того, треба враховувати й той факт, що захоронення відходів в Україні коштує суттєво дешевше, ніж їх переробка. Тому виходом з цієї ситуації може стати введення більш високої ставки податку на захоронення відходів, ніж ставка плати за їх переробку. Так, у Великій Британії та Скандинавських країнах податок на захоронення відходів перевищує 100 євро за тону, тому всі відходи в цих країнах повністю переробляються. Разом з тим, хотілося б зауважити, що вторинній переробці в світі підлягає тільки 25% відходів, а все інше спалюється. Тому можна передбачити появу такої нової фінансово-екологічної проблеми у діяльності українських підприємств як суттєве підвищення плати за вивезення і переробку сміття та зростання податку на захоронення відходів. Останнє особливо важливе для України, в якій податок на захоронення твердих побутових відходів дорівнює 13 євроцентів за тону, тоді як у найбільш розвинених країнах Європи він у 30 разів вище, а у заможних європейських країнах він вищий у 800 разів.

Вказані фінансово-екологічні та інші проблеми у діяльності підприємств вимагають пошуку адекватних фінансових ресурсів, які б допомогли бізнесу (насамперед малому та середньому) мінімізувати їх наслідки для довкілля. Використання на це коштів від екологічних зборів та штрафів має обмежену ефективність, оскільки збільшення екологічних видатків підприємств – забруднювачів навколишнього середовища змушує їх до скорочення (або – до зупинення) виробництва в даному регіоні чи країні та переводу бізнесу в менш розвинуті країни, де екологічні вимоги не такі жорсткі, як в розвинутих країнах. Це, в свою чергу, веде до зростання видатків у розвинутих країнах на допомогу своїм безробітним, що сприяє зростанню податкового навантаження на платників податків в цих країнах. Виходом з цієї ситуації могло б стати використання не стільки екологічних штрафів, скільки фінансових стимулів для тих підприємств, які зменшують викиди забруднюючих речовин та збільшують обсяги переробки сміття; надання пільгових державних кредитів та гарантій на технічне переозброєння застарілих підприємств; передбачення для них податкових канікул на період реконструкції тощо. В цілому, за оцінками експертів, світ пови-

нен вкласти 103,5 трильйона доларів США в покращення інфраструктури до 2030 р. Якщо ці інвестиції стануть «зеленими», країни «Великої двадцятки» зможуть мати темпи розвитку в розмірі 4,6% в рік. У той же час, заслуговує на увагу в Україні той факт, що з метою економії коштів бюджету влада КНР визначила, що внутрішні «зелені» проекти повинні на 10-15% профінансовані за рахунок державних коштів, а на 85-90% за рахунок залучення приватних фондів [5].

Для заохочення бізнесу щодо вирішення екологічних проблем насамперед у бідних країнах (а Україна зараз відноситься до найбільш бідних країн Європи) використовуються кошти різноманітних міжнародних екологічних фондів. Зокрема, в 1991 р. було засновано Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), який надає гранти та кредити окремим країнам на подолання негативних змін клімату, на збереження біологічного різноманіття, на охорону міжнародних вод, на збереження озонного слою. Крім нього, в 2001 р. було засновано ще два спеціалізованих фонди: Спеціалізований фонд для боротьби із змінами клімату (СФБЗК) та Фонд допомоги для найменш розвинутих країн (ФДНРК). Значні кошти на вирішення кліматичних проблем в Європі та в світі виділяє із своїх фондів й Європейський Союз. Зокрема, пріоритетами Фонду Когезії (ФК) в сфері середовища є: послуги та інфраструктура водного господарства; вирішення проблем, пов'язаних з сміттям та відходами; інфраструктура навколишнього середовища. Пріоритетами Європейського сільськогосподарського фонду для розвитку села (ЄСГФРС) є наступні: покращення конкурентоздатності аграрного та лісового секторів; поліпшення навколишнього середовища та сільської природи (землекористування); покращення якості життя в сільськогосподарських районах; диверсифікація сільської економіки. Одними з головних цілей діяльності Європейського фонду регіонального розвитку є конверсія тих промислових регіонів, становище яких погіршується, а також охорона та розвиток навколишнього середовища.

Важливим джерелом фінансових ресурсів для підприємств, які здійснюють природоохоронні заходи щодо зменшення викидів парникових газів, можуть стати кошти Адаптаційного фонду, створеного у 2004 р. відповідно до вимог Кіотського Протоколу. Він фінансується в основному за рахунок відрахувань від видачі ССВ (одиниці проектів механізму чистого розвитку (МЧР)) у кількості 2% від загальних обсягів одиниць, введених в обіг по кожному проекту МЧР. Згідно даних Міжнародного партнерства дій по скороченню викидів вуглецю, на початок 2016 р. в світі нараховувалось 17 систем торгівлі квотами на викиди парникових газів (ETS), або – вуглецевих бірж. Проблемою є те, що Україна неефективно використала японський кредит, виданий нашій країні в рамках виконання Кіотського протоколу.

Підприємства нашої країни при виконанні певних умов зможуть отримувати екологічні позички та пільгові кредити й із Зеленого кліматичного фонду ООН. Його було створено в 2010 р. за рішенням Конференції Сторін РКЗК ООН. В цілому, Зелений кліматичний фонд має на меті залучити протягом періоду з 2010 р. до 2020 р. кошти в розмірі 100 млрд. дол. США, спрямувавши

їх на діяльність зі скорочення викидів парникових газів та адаптації до наслідків зміни клімату в країнах, що розвиваються. Українській державі та бізнесу важливо довести міжнародному співтовариству необхідність виділення вказаних коштів й для нашої країни, оскільки наша країна внаслідок прихованої агресії Росії на Донбасі сама не в силах ліквідувати її негативні наслідки (зокрема й екологічні), що може поставити під загрозу довкілля та клімат цілої Європи.

Для зменшення фінансово-екологічних проблем у діяльності підприємств важливо використати й такий новий фінансовий інструмент, як «зелені» облигації. Вони випускаються міжнародними організаціями, окремими країнами, комерційними банками, банками розвитку, муніципальними та регіональними органами влади тощо для отримання коштів з метою запровадження проектів з покращення екології та клімату. За прогнозами експертів, до 2040 р., завдячуючи диверсифікації джерел фінансування та розвитку ринку низько вуглецевих технологій, частка банківського кредитування «зеленого» сектору економіки може зменшитися до 33%, а частка інноваційних фінансових інструментів збільшиться до 23%. Насамперед це стосується «зелених облигацій», які виступають такою інноваційною формою фінансування. Зокрема, випуск цих цінних паперів зріс в 2016 р. на 120%, склавши 1,4% світового фінансового ринку і склав 93,4 млрд дол. США. Це сталося насамперед завдячуючи виходу на цей ринок китайських позичальників, на яких припадає третина «зелених облигацій», які допомогли країні залучити 32,9 млрд дол. США на екологічні проекти [5]. Кліматично пов'язані облигації можуть бути визнаними чи невизнаними. Розмір останніх в світі оцінюється в 674 млрд дол. США, а обсяг визнаних кліматичних облигацій складає 221 млрд дол. США. Кліматичні облигації можуть бути наступних видів: цінні папери, забезпечені активами; корпоративні облигації; суверенні облигації. Загальна вартість кліматичних облигацій вже складає близько 1 трильйона доларів США.

Важливою складовою механізму вирішення фінансово-екологічних проблем діяльності підприємств в світі можуть стати кредити так званих «зелених» банків, які отримали широкий розвиток насамперед в США, Німеччині, інших провідних країнах світу, розвиток яких також важливо фінансово стимулювати і в Україні. До них насамперед відносяться альтернативні фінансові інститути, які інвестують в захист навколишнього середовища, у раціональне використання природних ресурсів, в підтримку сільського господарства та підтримку виробників біологічної продукції, а також забезпечують високий рівень прозорості фінансових операцій та соціальної відповідальності по відношенню до своїх клієнтів та до співробітників. У всьому світі «зелені» банки фінансують наступні проекти: проекти відновлюваної енергетики; проекти енергозберігаючих технологій; проекти, пов'язані із захистом навколишнього середовища. Проблемою є те, що в світі відставання у фінансуванні подібних проектів складає, за даними міжнародних структур, 20,7 трильйонів доларів США. В Україні до «зелених» банків можна віднести насамперед дер-

жавний Укргазбанк, який в значній мірі кредитуює відновну енергетику нашої країни.

Висновки та пропозиції. На завершення, можна стверджувати, що поки в науковій літературі нашої країни недостатньо аналізуються фінансово-екологічні проблеми у діяльності українських підприємств. Це з часом може призвести до закриття багатьох з них, оскільки їх діяльність не відповідає екологічним вимогам, сформульованим у міжнародних екологічних угодах та в норматив-

них документах ЄС. Відповідно, завданнями науковців є класифікація основних фінансово-екологічних проблем діяльності бізнесу як в цілому, так і в окремих галузях; обґрунтування можливих шляхів забезпечення втрат бізнесу від екологічних фінансових обмежень в сучасних умовах та на перспективу. Для вирішення вказаних проблем українському бізнесу треба активніше залучати кошти не тільки державного бюджету України, а й міжнародних екологічних фондів та фондів ЄС.

Список літератури:

1. Архипова В.В. «Зеленые финансы» как средство для решения глобальных проблем. *Экономический журнал ВШЭ*. 2017. Т. 21. № 2. С. 312–332.
2. Порфирьев Б.Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 9. С. 5–16.
3. Гичка О., Сущенко О. Make the world great again: навіщо США виходять з Паризької угоди. URL: <http://www.eurointegration.com.ua>
4. Власти Лондона вводят налог на наиболее токсичный транспорт. URL: <https://rtvi.com/news/v-londone-vveli-ekologicheskij-sbor-dlya-starykh-vtomobiley-za-vezd-v-tsentr-goroda>
5. Establishing China's Green Financial System: Report of the Green Finance Task Force. URL: <https://www.cbd.int/financial/privatesector/china-Green%20Task%20Force%20Report.pdf>

References:

1. Arkhipova V.V. (2017). «Zelenye finansy» kak sredstvo dlya resheniya global'nykh problem ["Green Finance" as a means to solve global problems]. *Ekonomicheskyy zhurnal VShE*, vol. 2, pp. 312–332.
2. Porfir'yev B.N. (2016). «Zelenye» tendentsyy v myrovoy finansovoy sisteme ["Green" trends in the global financial system]. *Myrovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 9, pp. 5–16.
3. Hychka O., Sushchenko O. Make the world great again: navishcho SShA vykhodyat' z Paryz'koyi uhody (2017). [Make the world great again: the United States of America again]. Available at: <http://www.eurointegration.com.ua>
4. Vlasty Londona vvodyat naloh na naybolee toksychnyy transpor (2017) [London authorities impose a tax on the most toxic transport]. Available at: <https://rtvi.com/news/v-londone-vveli-ekologicheskij-sbor-dlya-starykh-vtomobiley-za-vezd-v-tsentr-goroda>
5. Establishing China's Green Financial System: Report of the Green Finance Task Force (2018). URL: <https://www.cbd.int/financial/privatesector/china-Green%20Task%20Force%20Report.pdf>